

MANNRÉTTINDI



Hver manneskja er fædd með sín eigin mannréttindi. Þó er það ekki þannig að mannréttindi allra séu virt. En mannréttindi eru samt grundvallarréttindi sem verða aldrei frá fólki tekin og eru alltaf í gildi. Segja má að þau séu uppskriftin að því hvað þurfi að vera til staðar svo fólk geti lifað og notið ákveðinna grundvallarlífsgæða. Allt fólk á það sameiginlegt að eiga mannréttindi og allir geta krafist þess að fá réttindi sín uppfyllt ef brotið hefur verið gegn þeim.

Réttindi fólks eru mörg og ólík og tengjast hvort öðru innbyrðis og eru hvert öðru háð. Sem dæmi um það þá er til dæmis rétturinn til að kjósa háður réttinum til að mennta sig og fá upplýsingar. Án þess að fá fræðslu og upplýsingar um hvaða valkostir standa til boða þegar kosið er í almennum kosningum, svo sem til Alþingis, þá er rétturinn til að kjósa bara orðin tóm og verður einstaklingnum ekki að gagni.

Sjálfbær heimur, sem við stefnum að, á að tryggja öllu fólki aðgang að nauðsynjum, öryggi og frið svo það fái notið mannréttinda sinna.



HVAÐA RÉTTINDI ERU MANNRÉTTINDI?



Mannréttindi eru þau grunnréttindi sem ríki heims eru sammála um að allir eigi að njóta án þess að vera mismunað og óháð uppruna, kyni, stétt, stöðu, trúarbrögðum og fleiri þáttum.

Mannréttindi eru réttindi sem eru skrifuð í mannréttindasamninga sem oftast hafa verið undirritaðir af mörgum ríkjum.

Mannréttindi eru þau réttindi sem eru lífsnauðsynleg, eru nauðsynleg til þess að fólk geti lifað, tekið þátt í lífinu og notið lífsins. Til að skilja hvaða réttindi geta talist vera mannréttindi er gott að nefna þau allra augljósustu og mikilvægustu:

-
- + Rétturinn til lífs

 - + Rétturinn til frelsis

 - + Rétturinn til mannvirðingar

 - + Rétturinn til friðhelgi einkalífs

Öll þessi réttindi eru algjör grundvöllur fyrir að manneskja geti lifað og dafnað sem einstaklingur.



HVAÐA RÉTTINDI ERU EKKI MANNRÉTTINDI?

Oft er sagt að mannréttindi hvers og eins takmarkist við mannréttindi annarra. Það sem átt er við með því er að fólk getur athafnað sig í frelsi og friði svo lengi sem það skaðar ekki aðra eða réttindi annarra. Þess vegna eru það til dæmis ekki mannréttindi að geta krafist þess að nágranni máli hús sitt grænt, jafnvel þó að það sé eini liturinn sem maður kann að meta.

Mannréttindi takmarkast líka af mörgu öðru. Meðal annars af því sem ekki er hægt að reikna með eða ekki er hægt að framkvæma. Það eru til dæmis ekki mannréttindi að geta krafist þess að það sé alltaf sól. Það eru ekki heldur mannréttindi að fá milljón á mánuði fyrir vinnu sína en það eru mannréttindi að fá nóg til að geta lifað með reisin, haft nægan pening fyrir mat, fötum og húsnæði.

Aðeins þau réttindi sem koma skýrt fram í mannréttindasamningum geta talist vera mannréttindi. Það getur þó stundum verið brot gegn einhverjum mannréttindum ef fólk er neitað um réttindi eða aðgang að gæðum eða þjónustu, t.d. þegar fólk með ákveðinn húðlit mátti ekki nota strætisvagna eins og annað fólk. Þannig fléttast mannréttindi næstum því alltaf inn í almenn samskipti og athafnir í daglegu lífi og í samfélaginu.

Það á sérstaklega við þegar um er að ræða samskipti einstaklinga við þjónustustofnanir sem ríkið rekur og starfsfólk þeirra. Til dæmis lenda fatlaðir einstaklingar oft í því að komast ekki þangað sem þeir þurfa að fara því að aðgengi fyrir hjólastóla er ekki gott.

RÍKI BERA ÁBYRGÐ

Það er á ábyrgð ríkja eins og Íslands, að tryggja mannréttindi fólks

Í mannréttindasamningum sem gerðir hafa verið kemur oft fram að ríki bera þá skyldu að tryggja að mannréttindi séu virt. Þess vegna þarf oft að setja lög, til dæmis lög um einhverja þjónustu sem þarf að veita fólki. Stundum þarf að búa til ákveðna þjónustu sem hefur ekki verið til áður, sjá til þess að fólk geti menntað sig til að geta veitt þjónustuna og svo þarf ríkið að passa að nægir peningar séu til staðar til að greiða fyrir kostnaðinn af þjónustunni. Dæmi um svona þjónustu er heilbrigðisþjónusta, skóla-kerfið, samgöngur, matvælaframleiðsla, þjónusta við fatlaða og fleira.

Ísland er aðili að mörgum mannréttindasamningum

Mannréttindasamningar eru oftast alþjóðasamningar sem þýðir að margar þjóðir eru aðilar að þeim, þ.e. samningsaðilar. Ísland er aðili að mörgum mannréttindasamningum, m.a. flestum mannréttindasamningum Sameinuðu þjóðanna, Mannréttindasáttmála Evrópu og Félagsmálasáttmála Evrópu.



Fyrstu mannréttindasamningar Sameinuðu þjóðanna

Mannréttindayfirlýsing Sameinuðu þjóðanna var samþykkt af Allsherjarþingi SP árið 1948 og er yfirlýsing um það sem telja skuli mannréttindi. Hún er þó ekki eiginlegur bindandi samningur í sjálfri sér, en eftir að yfirlýsingin var birt var hafist handa við að semja mannréttindasáttmála Sameinuðu þjóðanna sem samþykktir voru árið 1966, Alþjóðasamning um borgaraleg og stjórnmalaleg réttindi annars vegar og Alþjóðasamning um efnahagsleg, félagsleg og menningarleg réttindi.

DÆMI UM MANNRÉTTINDI

Mannréttindi eru af ýmsum toga og hér verða nefnd dæmi um helstu réttindi:

Rétturinn til lífs

Allir einstaklingar sem fæðast eiga rétt á að lifa og að vera ekki neitað um að lifa. Aðstæður þurfa að vera þannig að fólk geti skapað sér og fjölskyldum sínum gott líf. Þannig tengist rétturinn til lífs réttinum til að hafa lágmarksframfærslu, sem er að hafa nóg fæði, húsnæði, heilbrigðisþjónustu og öðrum réttindum sem leggja grunninn að því að einstaklingar geti lifað.

Rétturinn til að njóta friðhelgi einkalífs

Einstaklingar eiga rétt á að lifa án afskipta stjórnvalda af lífi sínu, heimili, samskiptum og öðru sem varðar persónuleg málefni.

Stundum þurfa stjórnvöld að koma til aðstoðar og trufla einkalíf ef eitthvað á sér stað sem krefst þess. Til dæmis þarf lögregla að bregðast við ef ofbeldi er beitt inni á heimilum og barnaverndarþjónustan þarf að hjálpa þar sem börn búa við vanrækslu eða slæma umsjón.

Rétturinn til atvinnu

Atvinnufrelsi eru mannréttindi og er meginreglan sú að fólk geti unnið sér inn laun á þann hátt sem það kys, að því gefnu að starfið eða þjónustan sem viðkomandi innir af hendi stríði ekki gegn lögum.

Rétturinn til heilbrigðisþjónustu

Sérhver manneskja á rétt til að njóta bestu mögulegu heilbrigðisþjónustu. Það þýðir til dæmis að allir eiga rétt á að fá lækniástoð ef þeir veikjast eða slasast.

Rétturinn til menntunar

Ríki þurfa að tryggja að það starfi skólar og að öll hafi tækifæri til að sækja sér menntun.

Rétturinn til að fá og hafa nægan pening

Öll eiga að geta aflað sér peninga til að geta haft nóg til að framfleyta sér og fjölskyldu sinni. Ef fólk getur ekki unnið, til dæmis ef það er

veikt, eiga stjórnvöld að sjá til þess að það fái fjárhagsstuðning svo það geti framfleytt sér.

Rétturinn til þátttöku í stjórnámálum

Að fólk geti tekið þátt í stjórnámálum er mikilvægt fyrir lýðræði. Fólk verður að geta gefið kost á sér til að taka þátt í samtali og starfi til að stjórna og taka ákvarðanir um málefni ríkisins.

Rétturinn til frelsis og mannvirðingar

Réttur til frelsis og mannvirðingar felur í sér tvenns konar réttindi, annars vegar réttinn til persónufrelsis og hins vegar réttinn til persónulegs öryggis. Réttur til persónufrelsis felur það í sér að það er ekki heimilt að frelssvipta og fangelsa einstakling á handahófskenndan hátt, án dóms og laga. Rétturinn til mannvirðingar og að njóta persónulegs öryggis felur í sér að lög þurfa til dæmis að banna að fólk sé beitt ofbeldi eða pyntingum og þannig eiga löggin að vernda fólk og tryggja öryggis þess.





Rétturinn til jafnræðis og að vera ekki mismunað

Öll eiga rétt til að njóta allra mannréttinda án mismununar og óháð stöðu, uppruna, kynþætti, kynferði, kynhneigð, fötlunar, stöðu for-eldra og annarra þátta.

Rétturinn til að eiga eignir

Þegar fólk eignast hluti, má ekki taka hlutina frá því. Stjórnvöld, fyrirtæki eða annað fólk mega ekki taka eignir sem fólk hefur eignast á réttan hátt.

Rétturinn til ríkisfangs

Allt fólk á rétt á að vera skráðir ríkisborgarar í einhverju landi.

Rétturinn til að vera ekki refsað nema að hafa gerst sekur um refsiverða háttsemi

Engum má refsa, setja í fangelsi eða láta greiða sektir, nema það hafi verið sannað að viðkomandi hafi gert eitthvað ólöglegt og refsivert.

Rétturinn til tjáningar

Tjáningarfrelsi felur í sér að geta sagt skoðun sína eða frá reynslu sinni. Það á meðal annars við um mál sem bregðast þarf við, til dæmis ef ofbeldi á sér stað eða ef einhver er beittur óréttlæti.

Jafnræðisreglan

Öll eiga rétt á að njóta mannréttinda og eru jöfn fyrir lögnum og eiga að njóta sömu réttinda í samfélaginu.



RÉTTINDI ÁKVEÐINNA HÓPA

Ýmsir mannréttinasamningar hafa verið gerðir sem tryggja ákveðnum hópum mannréttindi. Talið hefur verið að þeir hópar þurfi sérstaka vernd til að þeir fái notið sinna réttinda. Hér á eftir verða rakin dæmi um slíka hópa og um viðeigandi mannréttinasamninga.

Mannréttindi barna

Barnasáttmáli Sameinuðu þjóðanna fjallar um mannréttindi barna. Hann er mjög mikilvægur því hann hefur haft mjög mikil áhrif á viðhorf til barna og margt hefur breyst sem bætir líf barna í heiminum eftir að hann var samþykktur.

Í Barnasáttmálanum er viðurkennt að börn eru einstaklingar með sín sjálfstæðu mannréttindi, óháð stöðu foreldra sinna eða annarra. Börn njóta ýmissa réttinda sem fullorðnir njóta ekki því þau eru hópur sem þarf sérstaka vernd. Umboðsmaður barna ber ábyrgð á að fylgjast með hvort mannréttindi barna sé virt og hvort einhverju

þurfi að breyta eða laga til að börn njóti réttinda sinna. Börn geta leitað til umboðsmanns barna ef þeim finnst vera brotið á rétti þeirra.

Mikilvægast við Barnasáttmálann er að hann tryggir börnum rétt til:

- + að vera vernduð, meðal annars fyrir ofbeldi og vanrækslu
- + að taka þátt í samfélaginu, að fá að tjá skoðanir sínar
- + að fá þjónustu og nægan pening til að lifa

Mannréttindi fatlaðs fólks

Fatlað fólk er hópur sem oft verður fyrir mismunun og hindrunum í lífinu og þess vegna er mikilvægt að réttindi þess séu sérstaklega tryggð í mannréttindasamningi. Samningur Sameinuðu þjóðanna um réttindi fatlaðs fólks tók gildi árið 2008. Þar er meðal annars fjallað um að fatlað

fólk eigi rétt á að taka ákvarðanir um eigið líf og að vera sjálfstæðir einstaklingar. Fatlað fólk á rétt á að allt sé gert til tryggja að það sé mögulegt fyrir þau.

Kvennasamningurinn

Kvennasamningurinn er mannréttindasamningur sem Sameinuðu þjóðirnar gerðu til að banna mismunun gagnvart konum. Honum er ætlað að tryggja konum jöfn réttindi á við karla.

Samningur um afnám alls kynþáttamisréttis

Samningur Sameinuðu þjóðanna um afnám alls kynþáttamisréttis setur reglur um að það megi ekki mismuna fólki vegna kynþáttar þess og uppruna. Mismunun á grundvelli kynþáttar er til dæmis til staðar ef kínversku fólki er ekki leyft að taka þátt í íþróttamótum eða ef húðlitur ræður hverjir mega taka strætó og hverjir ekki. Samningurinn um afnám alls kynþáttamisréttis fjallar um aðferðir til að koma í veg fyrir fordóma og kynþáttahatur, eða rasisma.



DÆMI UM MANNRÉTTINDI SEM Í DAG ERU VIRT Á ÍSLANDI OG TALIN SJÁLFSÖGÐ EN VORU ÞAÐ EKKI ÁÐUR FYRR

Hjónabönd samkynhneigðra eru leyfð - Um það voru samþykkt lög frá Alþingi árið 2010.

Konur mega kjósa og allir íslenskir ríkisborgarar yfir 18 ára hafa kosningarétt - Allt til ársins 1915 höfðu konur ekki kosningarétt á Íslandi.

Börn má ekki beita líkamlegum refsingum - Áður fyrr þótti það mikilvægt og sjálfsagt að siða börn til með því að flengja (þ.e. rasskella) þau ef þau voru óþekk. Árið 2009 var bann við líkamlegum refsingum á börnum fest í lög.

Það má ekki skylda börn til vinnu - Áður fyrr var það talið sjálfsagt að láta börn taka þátt í bústörfum og þau voru látin vinna langa daga í heyskap, sauðburði og öðru sem til féll og þeim var treyst fyrir.

Kynin eru jöfn og hafa jafnan rétt - Um það voru sett lög árið 2020.